

Ressenya i comentaris a l'article

«Gregoricka et al. Apotropaic Practices and the Undead: A Biogeochemical Assessment of Deviant Burials in Post-Medieval Poland. *PLoS ONE*, 2014, 9(11), e113564»

Un article científic recentment publicat a la revista *Plos One* sobre pràctiques apotropàiques i el no mort ha atret notablement l'atenció dels mitjans de comunicació internacionals, tot i que a Catalunya només interessà al Periódico (Resolt el misteri 2014).

L'article, «Apotropaic Practices and the Undead: A Biogeochemical Assessment of Deviant Burials in Post-Medieval Poland» (Pràctiques apotropàiques i el no-mort: un estudi biogeoquímic d'enterraments no estàndards a la Polònia post medieval) bé signat per Lesley A. Gregoricka, Tracy K. Betsinger, Amy B. Scott i Marek Polcyn del departament d'antropologia, respectivament, de la University of South Alabama, SUNY College at Oneonta, University of Manitob; i, Lakehead University. La publicació és en accés obert; i, per tant, es pot consultar en línia sense cap restricció d'IP.

El treball comença repassant la importància de l'estudi dels enterraments amb pràctiques no estàndards per a comprendre la manera de pensar d'una població del passat. La forma de tractar els morts mostra com els vius es veien o es volien veure així mateixos. Aquest tipus d'enterraments il·lustren l'acció desenvolupada contra els difunts com a conseqüència de la seva identitat social –adquirida en vida o després de mort– incongruent amb els corrents culturals principals. I les manifestacions observades fins ara poden incloure accions apotropàiques dins de la mateixa fossa tal com la realització de determinades pràctiques o la disposició d'objectes per a prevenir el mal. I aquests rituals apotropaics juguen un paper molt important en l'enterrament d'individus sospitosos de convertir-se en vampirs en els períodes medievals i post medievals a l'Est d'Europa¹.

Els autors tenen consciència que el terme vampir s'utilitza amb

---

A la pàgina anterior, recreació artística de Francesc Casanova basada en la figura 1 de la pàgina 176.

significats diversos. Per això acoten el seu ús a l'article «per a referir-se als éssers del folklore polonès primerenc: un esperit immund que reanima un cadàver i causa estralls en la vida... [S'utilitza aquí] "vampir" per a referir-se als que estaven en risc de ser reanimats» (Gregoricka et al. 2014).

La creença en els vampirs estén les seves arrels en les antigues concepcions europees sobre l'ànima i la identitat individual. L'adopció del catolicisme romà al segle X no acabà amb la creença en els vampirs al llarg dels períodes medievals i post medievals, tot i que el debat sobre el sincretisme i el grau d'assimilació que es pogué produir encara dista molt d'estar tancat. Fins i tot, després de la Contrareforma al segle XVI alguns sacerdots acceptaren aparentment la inclusió dels costums funeraris antics juntament amb els rituals funeraris cristians. En particular, les tradicions funeràries paganes relacionades amb la por als apareguts i la reanimació dels morts persistiren almenys fins l'era industrial, amb data variable naturalment segons l'indret concret del qual parlem. Això podria haver estat per convicció i/o bé perquè l'acceptació dels ritus funeraris pagans podria haver beneficiat l'adhesió a l'Església (Betsinger; Scott 2014).

Pràctiques apotropàiques a Drawsko

Drawsko és un assentament rural al nord-oest de Polònia, que ha estat ocupat de forma contínua des del període medieval. Situat a la vora del riu Noteć, Drawsko té un associat un cementiri post medieval cementiri situat fora del nucli de població contemporani conegut com Drawsko 1. Aquest fossar ha esta datat essencialment en els segles XVII i XVIII. Les primeres excavacions començaren el 1929, malgrat que no es feren de manera sistemàtica fins el 2008. El cementiri és una mica insòlit per a aquest període de temps atesa la seva ubicació molt llunya de la pròpia Drawsko.

Entre 2008 i 2012 es recuperaren 285 esquelets humans a Drawsko 1, amb presència d'individus d'ambdós sexes i de totes les edats. Les restes estaven generalment ben conservades, les inhumacions eren individuals amb freqüència en taüts de fusta. No s'han trobat evidències d'alteracions posteriors. Sis d'aquests enterraments han estat etiquetats de no estàndards (vampirs). Aquestes troballes inclouen un mascle adult (28/2008), una femella post adolescent (6/

2012), tres femelles adultes (24/2009; 60/2010; 49/2012), i un subadult de sexe desconegut (29/2008); tal diversitat demogràfica indica que les pràctiques mortuòries apotropàiques contra el vampirisme no estaven vinculades al gènere o l'edat. D'aquestes sis persones, cinc van ser enterrades amb una falç al coll o a l'abdomen, la intenció de tallar el cap o obrir-los la panxa si intentaven aixecar-se de la tomba. Dos individus també tenien grans pedres col·locades sota la barbeta, probablement com una mesura preventiva per a evitar que mossegués d'altres o per a bloquejar la gola perquè sigui incapaç d'alimentar-se dels vius. L'article mostra fotografies d'ambdues situacions i que aquí reproduïm gràcies a la sempre desitjable llicència *Creative Commons* de Reconeixement Genèrica (figures 1 i 2). Un punt important és que aquests enterraments no estan segregats en el cementiri, sinó que es troben al bell mig dels estàndards. D'altra banda les recerques bioarqueològiques que s'han desenvolupat a Drawsko 1 no han trobat patrons significatius de la malaltia, l'estrès o traumes que justifiquin els enterrament anòmals.

Figura 1. Individu 49/2012 (30-39 anys d'edat) amb una falç col·locada al coll.

Figura 2. Individu 60/2010 (45-49 anys d'edat) amb una pedra col·locada directament a la part superior de la gola.

És prou conegut que aquest tipus de pràctiques han estat localitzades en d'altres punts de l'est d'Europa. L'article de Gregoricka i el seus companys assenyalen que si bé els informes de tal enterrament no estàndards han destacat en el titulars, existeixen poques publicacions científiques descrivint les troballes. I l'article ofereix una taula que compila els casos coneguts pels autors i que aquí transcrivim adaptada (taula 1). De fet, dels 14 casos esmentats en aquesta taula pels autors, només poden donar en 5 d'ells, una referència acadèmica (35,7%). I això inclou com a mínim la controvertida troballa de Lazzaretto Nuovo (Minozzi, Fornaciari, Fornaciari 2012) que tampoc és a l'est precisament. Tanmateix, com a mínim existeix bibliografia especialitzada en txec sobre el cas de Čelákovice (Ardanuy 2011) i possiblement d'altres casos de Bohèmia i Moràvia. No obstant això, aquesta avaluació preliminar dels autors il·lustra similituds en estratègies d'enterrament i accions apotropàiques, les més comunes de les quals incloïen la decapitació, l'ús d'una estaca de ferro clavada al cos; i, pedres col·locades directament sobre el cos. Naturalment, tots aquests comportaments estaven destinats a evitar que l'individu sospitós d'esdevenir un vampir eixís de la seva tomba i depredés els vius.

Hipòtesis sobre els motius de la consideració de vampirs

Els estranys –i entre ells els foranis– s'han considerat en general responsables de tot tipus de mals i, en concret, possiblement més susceptibles al vampirisme després de la mort (Barber 1988). Per això els autors de l'estudi es van plantejar la hipòtesi que els destinataris dels ritus funeraris no estàndards fossin emigrants d'altres indrets distants de Drawsko. Si bé les diferències en la identitat ètnica no es poden discernir fàcilment en els enterraments de Drawsko 1, els emigrants es poden identificar usant els isòtops d'estranci radiogènics incorporats en els teixits ossis humans. Ara bé, la immensa majoria dels individus analitzats al cementiri de Drawsko (57 de 60) exhibiren valors d'estranci consistents amb els rangs locals de la fauna moderna, el que suggereix que probablement residien al voltant de Drawsko durant la infància, quan la mineralització de l'esmalt dentari té lloc. Dels cinc individus de la mostra enterrats com a vampirs amb una falç i/o roques sota les seves mandíbules, tots mostraven les proporcions d'isòtops d'estranci

Taula 1 Enterraments amb mesures no convencionals associats amb el vampirisme a tot Europa de l'Est, segons la premsa i publicacions acadèmiques, en ordre cronològic dels enterraments.

Codi	Emplaçament	País	Data (segles)	Període	Núm. enterraments no estàndars	Acció	Font citada	Tipus de font de referència
1	Čelákovice	Txèquia	X-XI	Medieval	14	Decapitació/Desmembrament Estaca/Claus en el cos	Herald Scotland (2008)	Periodística general
2	Cedynia 2a	Polònia	X-XII	Medieval	24+	Decapitació/Desmembrament Pedres sobre el cos Pedres sobre el cos Extremitats immobilitzades	Garas (2010)	Acadèmica
3	Dębczyn	Polònia	X-XIII	Medieval	1	Decapitació/Desmembrament Cremació	Garas (2010)	Acadèmica
4	Cedynia 2a	Polònia	XII	Medieval	6	Decapitació/Desmembrament Estaca/Claus en el cos	Garas (2010)	Acadèmica
5	Perperikon	Bulgària	XIII-XIV	Medieval	1	Estaca/Claus en el cos	Zoffagharifard (2013)	Periodística general
6	Sozopol	Bulgària	XIV	Medieval	1	Estaca/Claus en el cos	BBC (2012)	Periodística general
7	Debelt	Bulgària	No especificat	Medieval	6	Estaca/Claus en el cos	BBC (2012)	Periodística general
8	Veliko Tarnovo	Bulgària	No especificat	Medieval	1	Extremitats immobilitzades	Novinite (2012)	Periodística general
9	Lazzaretto Nuovo	Itàlia	XVI	Post Medieval	1	Pedra a/sota de la mandíbula	Nuzzollese, Borrimi (2010)	Acadèmica
10	Gilwice*	Polònia	XVI	Medieval	4	Decapitació/Desmembrament	Hickman (2013)	Periodística general
11	Kamien Pomorski	Polònia	XVI	Post Medieval	1	Decapitació/Desmembrament Estaca/Claus en el cos	Ukraihsk (2014)	Periodística general
12	Prostejov	Txèquia ¹	XVI	Post Medieval	1	Pedra a/sota de la mandíbula Decapitació/Desmembrament	Corrales (2001)	Periodística general
13	Drawsko	Polònia	XVII	Post Medieval	6	Talit amb barres de ferro Pedra a/sota de la mandíbula Falç a través del cos	Betsinger, Scott (2014)	Acadèmica
14	Lesbos	Grècia	XIX	Otomà	1	Estaca/Claus en el cos	Williams (1994)	Periodística arqueològica

* D'altres han interpretat això com a criminals executats.

¹ Els autors indiquen Eslòvàquia, però segons el propi article que citen Prostejov es troba a Moràvia, a la República Txeca.

locals, per la qual cosa Gregoricka i els altres investigadors hagueren de rebutjar la hipòtesi que aquests individus havien estat inhumats de manera intencionada amb mesures apotropàiques destinades a evitar que tornessin com a no morts a causa de ser foranis. Encara que cap dels cinc vampirs analitzats fou identificat com a immigrant a la regió, la presència de tres homes amb proporcions que excedeixen el límit superior d'estrunci localment biodisponible demostra que existí una certa mobilitat durant el temps en què el cementiri fou utilitzat per la comunitat en Drawsko. Aquests individus van ser enterrats sense cap indicatiu d'identitat social o ètnica diferent de la local. Això pot suggerir que el paper que la migració pogué jugar en les vides d'aquests tres individus no fou prou important com per a ser representat en el moment de la mort i/o fou emmascarat per d'altres factors, com els ritus funeraris específics del catolicisme. Encara que les dades no són concloents, les dades proporcionades pels isòtops d'estrunci poden apuntar una procedència centre o del sud-oest de Polònia.

Hi ha d'altres motius per a què els morts eren considerats candidats a exercir de vampirs i els autors en repassen les principals de manera molt somera. Una d'aquestes causes era la defunció inusual en algun sentit, intempestiva, violenta, el resultat de suïcidi, o ser el primer de morir d'un brot de malaltia infecciosa. En la zona que ens ocupa els registres històrics descriuen diverses epidèmies de còlera que s'estengueren per Polònia al llarg del segle XVII, com a conseqüència d'aigua contaminada. El còlera mata massa ràpid per a produir canvis patognomònics visibles a l'esquelet, però les característiques inusuals del cementiri de Drawsko 1 –incloent-hi l'absència d'una església segons les d'excavacions realitzades fins ara; la col·locació aparentment aleatòria de múltiples tombes superposades (figura 3), i taüts pobrament equipats –potser per enterraments precipitats– suggereixen que el lloc pot ser el fossar d'una epidèmia de còlera (Betsinger, Scott 2014). No obstant això, la mida del cementiri molt gran per a un poble petit com Drawsko contradiu aquesta afirmació. Pot ser que alguns morissin d'aquesta malaltia infecciosa, però la majoria no. D'altra banda, un examen del perfil de mortalitat de les 251 persones de reflecteixen un cementiri d'evolució convencional, en lloc d'un cementiri fruit d'una catàstrofe (figura 4), amb pics de mortalitat en les edats més joves (menys de 5 anys d'edat) seguit d'un segon

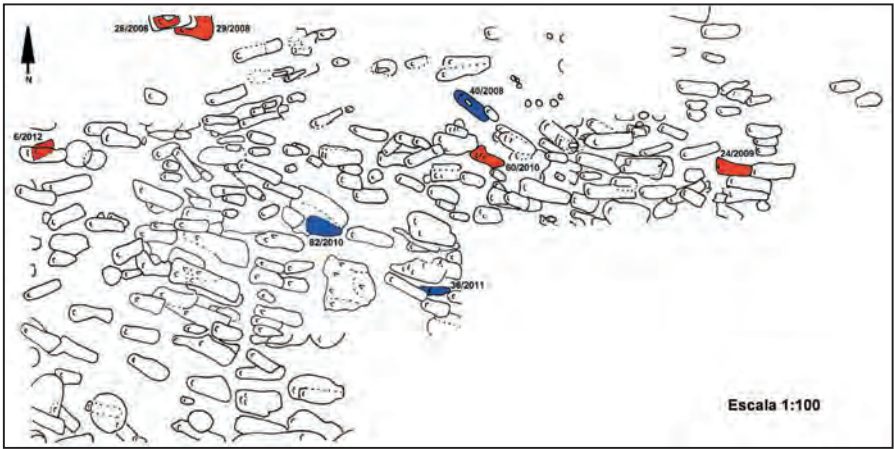

Figura 3. Mapa del cementiri de Drawsko 1. Els enterraments ressaltats en vermell representen tombes de vampirs, mentre que els que ho estan en blau representen els valors extrems identificats en l'anàlisi d'isòtops d'estrónci.

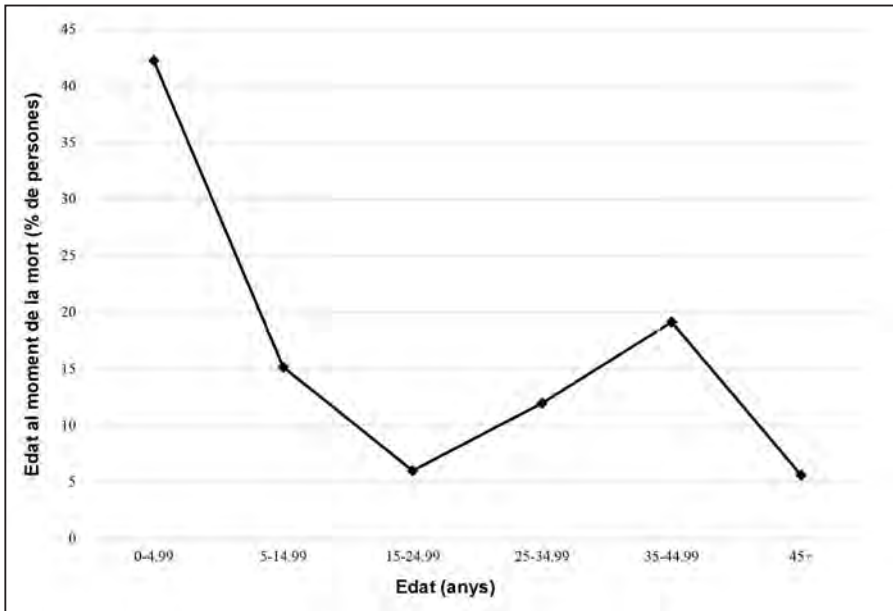

Figura 4. Perfil demogràfic de Drawsko 1.

pic en els adults, atesa l'esperança de vida de l'època. Tot i això, els autors mantenen la possibilitat que les sis persones que es van sotmetre als ritus mortuoris anti-vampríc en Drawsko fossin els primers a sucumbir a la malaltia durant una sèrie de brots, instigant les accions apotropàiques. No obstant això, apunten que, atesa la mida petita de la comunitat, un fossar separat per a l'epidèmia fou probablement innecessari, i els individus que podrien haver mort de còlera podrien haver estat simplement enterrats al cementiri municipal.

Conclusions

La premsa ha destacat que el còlera explicava l'aparició de les mesures apotropàiques a Drawsko 1. Tanmateix l'article no passa de suggerir-ho, puix no pot oferir cap indicatiu ferm que ho ratifiqui. Les proves no donen de moment per a més i així ho descriuen els autors dins de la més estricta ortodòxia acadèmica. De fet, l'estat actual dels estudis no permet aclarir ni tan sols la necessitat de l'existència d'aquest fossar relativament allunyat i gran per a la població. La distribució de l'edat dels morts encaixa amb la que s'esperaria d'un cementiri convencional i no fruit d'un incident concret. El que si aclareix l'article és que els motius dels enterraments antivampirs no fou per la naturalesa de foranis dels difunts.

Finalment, una altra qüestió que queda palesa és la necessitat de més treball que abordini els treballs arqueològics no convencionals, especialment si es realitzen en un marc de col·laboració amb l'antropologia, el folklore, la paleopatologia, la història cultural i la literatura, per tal d'assolir una millor interpretació de les restes de les societats del passat (Tsaliki 2008).

Jordi Ardanuy

Notes

¹ Els autors documenten aquest punt de vista amb tres referències. Una ben coneguda per al lector occidental, el llibre de Paul Barber (1998) *Vampires, burial, and death*. Però les altres dues en polonès, procedents de la revista acadèmica *Acta Archaeologica Lodziensia* ens són desconegudes (Garas 2010; Janowski; Kurasiński 2010).

Referències

- Jordi Ardanuy (2011). «Els vampirs de Čelákovice». *L'Upir* [en línia] (setembre), núm. 29, p. 54-60. <http://www.cercle-v.org/Pdf/upir29_1p.pdf>.
- Paul Barber (1988). *Vampires, burial, and death: Folklore and reality*. New Haven: Yale University Press.
- BBC (2012). «Vampire skeletons found in Bulgaria near Black Sea . *BBC News* [En línia]. (6 de juny). <<http://www.bbc.com/news/world-europe-18334106>>.
- Tracy K. Betsinger; Amy B. Scott (2014). «Governing from the Grave: Vampire Burials and Social Order in Post-medieval Poland . *Cambridge Archaeological Journal*, vol. 24, n m. 3, p. 467-476.
- Scott Corrales (trad.) (2001). «Vampires in old Czechoslovakia? *Radio Prague, Spanish Service*. [En línia] <<http://www.rense.com/general12/cz.htm>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Monika Garas (2010). «Pochówki atypowe na cmentarzyskach zachodniopomorskich w dobie chrystianizacji». *Acta Archaeological Lodziensia* núm. 56, p. 51–64. (Kaina Skóra; Tomasz Kurasiński (ed). «Wymiary inności: Nietypowe zjawiska w obreże dowości pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne». Łódź).
- Lesley A. Gregoricka; Tracy K. Betsinger; Amy B. Scott; Marek Polcyn (2014). «Apotropaic Practices and the Undead: A Biogeochemical Assessment of Deviant Burials in Post-Medieval Poland». *PLoS ONE* [en línia], vol. 9, núm. 11: e113564. <<http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0113564>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Herald Scotland (2008) «Vampires: The Celtic connection». *Herald Scotland*. [En línia]. (19 de juliol). <<http://www.heraldscotland.com/vampires-the-celtic-connection-1.828968>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Leo Hickman (2013). «What is the meaning of the 'vampire graves' unearthed in Poland? *The Guardian* [En línia]. (16 de juliol). < <http://www.theguardian.com/world/shortcuts/2013/jul/16/meaning-vampire-graves-poland>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Andrzej Janowski; Tomasz Kurasiński (2010). «Próba interpretacji obecności sierpów w grobach wczesnośredniowiecznych na terenie ziem polskich». *Acta Archaeological Lodziensia* 56, p. 70-95. (Kaina Skóra; Tomasz Kurasiński (ed). «Wymiary inności: Nietypowe zjawiska

w obreże, dowośći pogrzebowej od pradziejów po czasy nowożytne». Łódź).

- Simona Minozzi; Antonio Fornaciari; Gino Fornaciari (2012). «Commentary on: Nuzzolese E, Borrini M. Forensic approach to an archaeological casework of vampire skeletal remains in Venice: odontological and anthropological prospectus. *J Forensic Sci* 2010; 55(6):1634-37. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 57, n m. 3 (maig) p. 843-844.
- Novinite (2012). Bulgarian archaeologists dig into medieval monastery amidst vampire finds. *Sofia News Agency*. [En línia] (27 de juny) <http://www.novinite.com/view_news.php?id5140728>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Emilio Nuzzolese; Matteo Borrini M (2010). «Pochówkiorensic approach to an archaeological casework of 'vampire' skeletal remains in Venice: Odontological and anthropological prospectus. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 55, núm. 6 (novembre), p. 1634-1637.
- «Resolt el misteri dels 'vampirs polonesos'» (2014). *El Periódico de Catalunya* [en línia]. 27 de novembre. <<http://www.elperiodico.cat/ca/noticias/societat/resolt-misteri-vampirs-polonesos-3726302>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Anastasia Tsiliki (2008). «Unusual Burials and Necrophobia: An Insight into the Burial Archaeology of Fear». A: Eileen M. Murphy (ed.). *Deviant burial in the Archaeological record*. Oxford: Oxford Books, p. 1-16. (Studies in Funerary Archaeology; 2).
- Paweł Ukraiński (2014). «Pochówek wampiryczny w Kamieniu Pomorskim – archeolog wyjaśnia. Zobacz film!» *Kamienskie.info*. [En línia] (3 de març). <<http://www.kamienskie.info/pochowek-wampirycznyw-kamieniu-pomorskim-archeolog-wyjasnia-zobacz-film/>>. Consulta 4 de desembre de 2014.
- Hector Williams (1994). «The vampires of Lesbos». *Archaeology Magazine* (març - abril), p. 22.
- Ellie Zolfagharifard (2013). «Unearthed: The medieval 'vampire' skeleton buried with an iron stake through its chest to stop it waking up at the witching hour». *Daily Mail*. (6 de setembre de 2013). <<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2413863/Unearthed-The-Medieval-vampireskeleton-buried-iron-stake-chest-stop-waking-witching-hour.html>>. Consulta 4 de desembre de 2014.